

Daróczy Ágnes

Roma Holocaust – Pharrajimos

Pharrajimos a romani shib kelderás dialektusából való szó és a Holocaust megnevezése cigányul, a mi anyanyelvünkön. Szó szerinti fordításban – szétvágatás, felaprózás, megölés. Szokták ezt az időszakot még Samudaripen és Kali Trash – Fekete Félelem névvel is illetni.

Nem csoda, ha a cigány nyelvű kifejezés ügyében még nincsen megegyezés – ez nem csupán az írásbeliség hiányából, de az anyanyelvű publikálás hiányából és a több évtizedes elzártaságból is adódó sajátosság.

Akárhogyan is nevezzük az időszakot, le kell szögeznünk, hogy mindaz, ami a romákkal a II. világháború idején történt a Holocaust része. Két nép volt, amelyet származása miatt üldöztek: a zsidók és a romák. Azonban nem fogjuk megérteni a romák sorsát, ha pusztán a másik nép története felől közelítünk. Míg a zsidók esetében a folyamat az állampolgári jogoktól való fokozatos megfosztáson (lásd zsidó törvények!) keresztül vezetett az élettől való megfosztásig, a romák esetében a folyamat más volt, a '30-as évekre nekünk nem voltak állampolgári jogaink, minket nem gondoltak a jogállam védőbástyái mögé tartozónak.

Nem beszélünk róla, de ideje megtanulnunk: a romák esetében is voltak az üldözésüket előíró és érvényben tartott rendeletek, rendelkezések.

Ilyen volt a 15000/1916-os rendelet a kóborló cigányok megrendszabályozására. A települést nem hagyhatták el, teljes körű és rendszeres nyilvántartást vezettek róluk, testi megjelölést alkalmaztak a himlő elleni, háromszög alakban beadott védőoltás formájában, a renitensek (hogy ki számított renitensnek, azt a csendőr maga döntötte el) állami munkatáborba helyezését kezdeményezték. A rendelet még 50 évig érvényben volt.

1928-ban belügyminiszteri rendelet született, amely országos cigány razziákat írt elő. A rendelet az ötvenes évekig érvényben maradt.

1929-től országos cigány razziákat tartottak, évente legalább kétszer.

1934-ben Endre László (a később államtitkárként a zsidók koncentrációs táborba szállítását szervező hivatalnok) követeli a kóbor cigányok állami koncentrációs táborba zárását és a férfiak sterilizálását.

1938. március elsején belügyminiszteri körrendelet született, amely rendőrségi nyomozati utasításban nyilvánította a romákat kollektíven megbízhatatlannak. Ez a „megbízhatatlannak” nyilvánítás később a háborús jogszabályok szerint a megbízhatatlanok azonnali internálását tette lehetővé.

1939-ben megkezdődik a németországi és ausztriai cigányok összegyűjtése. A Soprontól 5 kilométerre fekvő Lackenbachban gyűjtőtáborot állítottak fel, ahol a szomszédos magyar megyék cigányainak rokonai, testvérei raboskodtak. Körülbelül ezer magyar nevű, magyar anyanyelvű roma is. Útjuk Lackenbachból a lengyelországi Lodź gettóiba vezetett, végül 1943-ban az Auschwitz-Birkenau-i cigánylágerbe, ahol a férfiak és a nők általában 6-7 ezressel kezdődő sorszámot kaptak.

1940. augusztus elsejével a csendőrség központi nyomozó parancsnoksága bevezeti az országos cigány nyilvántartást, ujjlenyomat alapján. 9 hónap alatt 2475 cigányt vesznek nyilvántartásba, a nyilvántartás a tervek szerint minden cigányra kiterjedt volna.

1941. júliusában a kárpátaljai kormánybiztos utasítására a magyar állampolgárságot hivatalos iratokkal bizonyítani nem tudó romákat áthajtják német hadművelleti területre, ahol nagy részüket Kamenyec-Podolszkijnál - zsidó sorstársaikkal együtt - legyilkolják.

1944. tavaszán-nyarán több helyi tisztviselő javasolja a zsidó-kérdés megoldásának mintájára a cigányok internálását. Több megyében (például Szolnok megyében, Bács-Kiskunban) csendőri őrizet mellett mezőgazdasági kényszermunkatáborokat alakítanak ki nagyobb gazdaságokban.

1944. júliustól internálótáborokat állítanak fel. (például: Nyíregyháza, Újfehértó, Mátészalka, Nyírbátor, stb.) Cigány munkatáborokról tudunk: Szekszárd, Véménd, Szentkirályszabadja, Pécsvárad, Marcali, Sárvár, Újhartyán, Baja, Nagykáta településeken.

1944. augusztus 23-án a Honvédelmi Miniszter elrendeli cigány munkásszázadok felállítását. A feltöltést cigány razziák és a cukorjegy nyilvántartások alapján végzik: Zemplén, Tolna, Somogy, Csongrád, Zala, Fejér, Baranya, Pest, Heves, Borsod, Komárom megyékből és a Felvidékről.

1944. november 2-3-án elkezdődnek a nagy razziák, amelyeken Zala, Veszprém, Vas, Baranya, Somogy, Tolna, Komárom, Győr, Sopron, Pest megye településeiről és a Felvidék magyar uralom alatt lévő településeiről összeszedett cigányokat a Komáromi Csillagerődbe deportálják. Szelekció után innen indulnak a vagonok németországi lágerek felé.

1945. március 18-ig működik a Komáromi Csillagerőd gyűjtőtábora, amely a magyarországi cigányok legnagyobb itthoni temetője.

Mindarról, ami a cigányokkal a II. Világháború során történt és történhetett mind a mai napig nagyon keveset tudunk. Az okok között talán első helyen kell emlegetnünk, hogy a cigányságnak sem egyháza, sem intézményei, sem értelmisége nem volt.

Ugyanakkor elgondolkodtató, és a múlttal való szembenézés hiányáról beszél az a tény, hogy elismert történészek, akadémikusok beszélhetnek úgy erről az időszakról, hogy nem hozzák szóba sem a zsidó-magyarok sem a cigány-magyarok kiirtását.

De vannak olyan Holocaust-kutatók is, akik ismertetik a korabeli rendelkezéseket, idézik a rendeletet, ahol egyetlen mondatban emlegetik az üldözendők között a zsidókat és cigányokat, mégis csupán a zsidók szenvedései és veszteségei kerülnek fókuszba.

A gyakran számháborúvá degradáló vitát arról, hogy üldözték-e egyáltalán a cigányokat Magyarországon, vagy csupán az üldöztetésből politikai tőkét kovácsolni akaró mai roma értelmiség „szakmaitlan” erőlködése van a háttérben bizony éppen olyan történész erőlteti, aki nem átallja a náci fogalmi és szókészletét használni máig. Például nem átall „kóborcigányokról” elmélkedni, elfogadva a náci beszédet és fogalomkészletet, miközben az 1893-as országos cigány összeírás adataiból – tehát másfél emberöltővel, ötven évvel korábbról tudjuk, hogy nagy Magyarország területén is mindössze 9000 (kilenc ezer főnyi) cigány volt, akit vándorlónak lehetett tekinteni. Figyelmét elkerüli a túlélők visszaemlékezése éppúgy, mint az egykori koncentrációs táborok fogolylistáinak elemzése.

Végül vesztegezzünk néhány szót a Holocaust és a genocídium fogalmának elemzésére. A népirtás *emberiesség és béke elleni bűn*, nemzetközi jogi bűncselekmény – ahogyan azt Párizsban 1947. február 10-én a II. Világháborút lezáró BÉKESZERZŐDÉS 6. cikkelye szerint elfogadták. 1948-ban a népirtás büntetének megelőzéséről és megbüntetéséről ENSZ egyezmény született. A Holocaust maga is genocídium, népirtás. Az összes többitől két vonatkozása különbözteti meg: a faji ideológiai alap és az iparszerűen szervezett megsemmisítés. Elismerve, hogy más népek, népcsoportok kiirtása is a történelem szégyenfoltjai közé, a genocídium fogalmkörébe tartozik – de hogy megkülönböztethető legyen minden más cselekménytől, a görög „holokaustos-égő áldozat” kifejezést szoktuk használni arra a népirtásra, amelynek 11 millió áldozata közül mintegy hat millió zsidó származású volt, és mintegy félmillió cigány áldozata. A fajüldöző náci politika célkeresztjében a zsidók mellett a cigányok voltak a két nép, akiket végleg szerettek volna eltüntetni a föld színéről. De kiirtandó ellenségnek tekintették jehova tanúit, a feketéket, a szellemileg és testileg sérülteket éppúgy, mint a homoszexuálisokat és persze politikai ellenfeleiket.

Ha megnézzük közelebbről a romák szenvedését, akkor találkozhatunk gettóba zárással, kényszermunkával katonai szervezetben, katonai munkatáborokkal, katonai munkaszolgálatos századokkal, lezárt gettó-cigánytelepekkel, és nem feledkezhetünk meg a **helyben elkövetett tömeggyilkosságokról** sem. Nagyszalonta-Kötegyán-Doboz ilyen tömeggyilkosságban érintett települések. Legutóbbi kutatásaink – köszönhetően Bársony János feltáró munkájának – egy hetven évvel ezelőtti történetre derítenek fényt.

Védtelen áldozatok

35 perces dokumentumfilm

© Romano Instituto Alapítvány, Budapest

Szakértő-szerkesztő: dr. Bársony János

Szerkesztő: Daróczy Ágnes

Operatőr: Kovács János, Asbót Kristóf

Rendezte: Asbót Kristóf